

2ο ΠΡΟΤΥΠΟ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ ΓΕΛ ΑΘΗΝΩΝ

Ιανουάριος 2014

Ερευνητική εργασία (PROJECT) α΄ τετραμήνου:

«Η ιστορία του ρεμπέτικου τραγουδιού»

(4^η περίοδος: 1953 έως σήμερα)

Υπεύθυνη καθηγήτρια: Μ. Λώλη

Μαθητές: Μαθιοπούλου Πανδώρα

Κωνσταντοπούλου Αθανασία

Λίτσο Αναστασία

Δημήτρης Μόσχος

Ζυγούρης Απόστολος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή : σ. 3

1. Σχετικά με το ρεμπέτικο τραγούδι

1^α. Προέλευση του όρου, σ.4

1β. Σχέση του ρεμπέτικου με το δημοτικό τραγούδι και την βυζαντινή μουσική.
σ. 4

1γ. Μουσικά όργανα του ρεμπέτικου τραγουδιού, σ. 5

2. Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις από το 1950 μέχρι το τέλος του 20^{ου} αι.,
σ.6

2.α. Οι εξελίξεις στις δεκαετίες του '50 και του '60, σ.6

2.β. Το λαϊκό τραγούδι στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, σ.6

3. Γεγονότα που επηρέασαν το ρεμπέτικο τραγούδι από το 1955 έως σήμερα,
σ. 7

4. Το ρεμπέτικο τραγούδι και οι τέχνες, σ. 11

Επίλογος, σ. 12

Βιβλιογραφία / Ιστογραφία, σ. 13

Εισαγωγή

Ρεμπέτικο τραγούδι (ή γενικά στον πληθυντικό Ρεμπέτικα) ονομάζεται το ελληνικό αστικό λαϊκό τραγούδι που εμφανίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και απέκτησε τη γνώριμη μορφή του, περίπου μέχρι την τρίτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Εξελίχθηκε κυρίως στα λιμάνια ελληνικών πόλεων όπου ζούσε η εργατική τάξη (τον Πειραιά, τη Θεσσαλονίκη, το Βόλο) και στη συνέχεια πέρασε και σε άλλα αστικά κέντρα.

Στην ερευνητική αυτή εργασία ασχοληθήκαμε με το ταξίδι του ρεμπέτικου τραγουδιού μέσα στο χρόνο. Συγκεκριμένα η ομάδα μας ασχολήθηκε με την τύχη του ρεμπέτικου τραγουδιού από το 1950 περίπου, μέχρι τις μέρες μας. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από την αποδυνάμωση των δημιουργών και του ρόλου τους στην παραγωγή του τραγουδιού, αλλά και την αναζωογόνησή του ρεμπέτικου από τα τέλη της δεκαετίας του '60. Άρθρα αρχίζουν να γράφονται και κομπανίες αρχίζουν να ξανά – ηχογραφούν ρεμπέτικα. Το 1968 ο Ηλίας Πετρόπουλος γράφει και δημοσιεύει το πρώτο βιβλίο για το ρεμπέτικο με τίτλο «ρεμπέτικα τραγούδια».

Στο πρώτο μέρος αυτής της εργασίας θα παρουσιάσουμε κάποια χαρακτηριστικά του ρεμπέτικου τραγουδιού, στο δεύτερο εξετάζουμε τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις από το 1950 μέχρι το τέλος του 20^{ου} αι, ενώ στο τρίτο μέρος τα γεγονότα που επηρέασαν το ρεμπέτικο τραγούδι τη συγκεκριμένη αυτή χρονική περίοδο. Το τέταρτο αναφέρεται στην παρουσία του ρεμπέτικου τραγουδιού στις τέχνες.

1. Σχετικά με το ρεμπέτικο τραγούδι

1^α Προέλευση του όρου

Όπως μας πληροφορεί ο ερευνητής του ρεμπέτικου Πάνος Σαββόπουλος, υπάρχουν 15 ετυμολογικές εκδοχές για την προέλευση της λέξης ρεμπέτικο, πάντως πρωτοεμφανίζεται ανάμεσα στα 1910 και 1913 σε ετικέτες δύο δίσκων γραμμοφώνου:

ο ένας εκδόθηκε μάλλον το 1912 στην Κωνσταντινούπολη από τη δισκογραφική εταιρεία ORFEON RECORD με αριθμό 10188. Στη μια του πλευρά υπάρχει το τραγούδι «Απονιά», αρχικά επιθεωρησιακό που σημείωσε επιτυχία στη Σμύρνη και έπειτα ηχογραφήθηκε. Στην ετικέτα του δίσκου και δίπλα στον τίτλο, μέσα σε παρένθεση, υπάρχει η ένδειξη ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ.

Ο άλλος δίσκος ηχογραφήθηκε στην Κωνσταντινούπολη μάλλον το 1913 από τη γερμανική δισκογραφική εταιρεία FAVORITE RECORD. Στη μια πλευρά του δίσκου υπάρχει το γνωστό τραγούδι Τίκι τίκι τακ άγνωστου δημιουργού με ερμηνευτή τον Γιάγκο Ψαμαθιανό. Κάτω από τον τίτλο υπάρχει η ένδειξη ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ. Οι ίδιοι οι ρεμπέτες αποκαλούσαν τα τραγούδια τους απλά «λαϊκά τραγούδια». Ο όρος «ρεμπέτικο» καθιερώθηκε στη δεκαετία του '60, κυρίως λόγω της δουλειάς του Ηλία Πετρόπουλου, για να συμπεριλάβει όλη την προγενέστερη λαϊκή μουσική.

1.β. Σχέση του ρεμπέτικου με το δημοτικό τραγούδι και την βυζαντινή μουσική.

Η σχέση του ρεμπέτικου με το δημοτικό τραγούδι και την βυζαντινή μουσική απασχόλησε επίσης τους αρθρογράφους και τους ερευνητές. Αρκετοί, όπως ο Μάνος Χατζιδάκις, θεωρούν πως στο ρεμπέτικο υπάρχουν στοιχεία από το δημοτικό τραγούδι και πως η μελωδική του γραμμή έχει πολλά κοινά με τους ήχους της βυζαντινής μουσικής. Άλλοι, όπως ο Β. Παπαδημητρίου, θεωρούν πως τα ρεμπέτικα χρησιμοποιούν κυρίως "ανατολίτικες σκάλες" και πως τα περισσότερα είναι γραμμένα στους ευρωπαϊκούς τρόπους (μινόρε-ματζόρε). Ένα ακόμη ζήτημα που

απασχόλησε τους ερευνητές είναι η συγγένεια της βυζαντινής με την ανατολική μουσική.

Το συγκρότημα του Κακαμαπανού (Τηλεόραση 1948) : Καραμπίτης , Χατζηχορήγος , Μητσάκης , Παπαϊωάννου , Μανισαλής , Περιστέρης , Αργύρης Βαμβακάρης , Μάρκος , Ποσειδών , Ροίκουνας , άγνωστος πιονίστας και Κασσιόλης. (Στο συγκρότημα αυτό έπαιζε και ο Τοπαλής)

1.γ. Μουσικά όργανα του ρεμπέτικου τραγουδιού

Το ρεμπέτικο χρησιμοποίησε αρκετά όργανα. Το κυριότερο όμως όργανο ήταν το μπουζούκι. Για την ελληνικότητα του μπουζουκιού (και των μουσικών δρόμων που χρησιμοποιούνται στην σύνθεση των τραγουδιών) οι απόψεις των ερευνητών δίστανται. Όργανο που δεν είναι ελληνικό και μειωμένων δυνατοτήτων το χαρακτηρίζουν οι μεν, ελληνικό, η καταγωγή του οποίου χάνεται στην αρχαία Ελλάδα υποστηρίζουν πως είναι οι δε. Η πρώτη ηχογράφιση με μπουζούκι είναι ένα άλλο ζήτημα στο οποίο οι ερευνητές δεν έχουν καταλήξει.

2. Πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις από το 1950 μέχρι το τέλος του 20^{ου} αι.

2.α. Οι εξελίξεις στις δεκαετίες του '50 και του '60

Αν και μεταπολεμικά οι κοινωνικές συνθήκες οι οποίες επέτρεψαν την άνθιση του λαϊκού αστικού τραγουδιού ή του επονομαζόμενου ρεμπέτικου έχουν αλλάξει, εκείνο βρίσκεται πάλι στο προσκήνιο της επικαιρότητας, εξαιτίας του ενδιαφέροντος που δείχνει γι' αυτό η άρχουσα τάξη, όταν ανακαλύπτει το εμπορικό όφελος που υπάρχει από την εκμετάλλευσή του. Οι δισκογραφικές εταιρίες έχουν πια τον πρώτο λόγο στη μουσική δημιουργία, παρεμβαίνοντας όπου υπάρχει παρέκκλιση από τα πρότυπα που έχουν θέσει. Κάνουν έτσι την εμφάνισή τους τα αρχοντορεμπέτικα που υποτίθεται ότι απευθύνονταν σε πλούσιους, οι οποίοι ανακαλύπτοντας όψιμα το λαϊκό αστικό τραγούδι, θέλουν να ζήσουν κάποιες στιγμές ως ρεμπέτες. Με αυτόν τον τρόπο το λαϊκό τραγούδι αρχίζει να λειτουργεί με βάση κάποια προκαθορισμένα αποδεκτά όρια τα οποία και συντελούν στον εκφυλισμό του, εκτός ορισμένων ελάχιστων εξαιρέσεων. Πολλοί συνθέτες και τραγουδιστές, επηρεασμένοι από αυτό το κλίμα αποφασίζουν να μεταναστεύσουν, κυρίως στην Αμερική, και να συνεχίσουν εκεί την καριέρα τους απευθυνόμενοι στην ομογένεια. Άλλοι πάλι δυσκολεύονται για την επιβίωση ενώ κάποιοι άλλοι επιβιώνουν καλλιτεχνικά, κάνοντας τους απαραίτητους συμβιβασμούς.

2.β. Το λαϊκό τραγούδι στις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα

Έχοντας ολοκληρώσει ήδη κατά πολλούς από τα μέσα του 20ου αιώνα, τον κύκλο του, το αστικό λαϊκό τραγούδι έχει μεταλαμπαδεύσει τη δημιουργική του φλόγα στην κατοπινή μουσική, ενώ ακόμα και σήμερα δεν έχει σταματήσει να ψυχαγωγεί τον κόσμο, προσφέροντας τραγούδια τα οποία έχουν αιχμές σε διαχρονικά προβλήματα της κοινωνίας.

Παρά την όποια εκμετάλλευση του λαϊκού τραγουδιού με σκοπό το εμπορικό κέρδος, γίνεται μια αξιολογή προσπάθεια για τη συλλογή, καταγραφή και επανέκδοση της δισκογραφίας, ενώ αρχίζουν να πληθαίνουν οι μελέτες που δείχνουν το δυναμισμό και την πολυσυλλεκτικότητα του λαϊκού αστικού τραγουδιού. Βέβαια, δεν λείπουν εκείνοι που δεν μπορούν να ξεφύγουν από τις αρνητικές στερεοτυπικές προκαταλήψεις γι' αυτό.

Επίσης πολλοί συνθέτες και δημιουργοί, από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια κιόλας

(όπως ο Χατζιδάκις και ο Θεοδωράκης), δημιουργούν μουσικά έργα, εμπνεόμενοι από αυτό. Σίγουρα το ζήτημα για το λαϊκό αστικό τραγούδι παραμένει ανοικτό, περιμένοντας τα αποτελέσματα μελλοντικών ερευνών για τον τρόπο μετεξέλιξής του.

3. Γεγονότα που επηρέασαν το ρεμπέτικο τραγούδι από το 1955 έως σήμερα

Τα γεγονότα που επηρέασαν το ρεμπέτικο τραγούδι αυτή την περίοδο ποικίλουν. Θα αναφερθούμε στα σημαντικότερα και τα κρίσιμότερα που επηρέασαν την πορεία του μέσα στον χρόνο.

- Την δεκαετία του 50' έχουμε την εμφάνιση σημαντικών προσώπων όπως ο Γρηγόρης Μπιθικώτσης. Το ρεμπέτικο σταδιακά ακούγεται σε μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού και σε μεγαλύτερα στρώματα. Κατά συνέπεια η θεματολογία ξεκινά την αναδιαμόρφωση της και προστίθενται νέα θέματα και η επέκτασή τους (λ.χ. αρχοντορεμπέτικα), καθώς οι χώροι ακρόασης αλλάζουν. Μεγάλο μέρος των ερμηνευτών των ρεμπέτικων τοποθετούν σε αυτή τη δεκαετία το «θάνατο» του ρεμπέτικων.
- Το ρεμπέτικο τραγούδι στα χρόνια της δικτατορίας (1967 έως 1974) υποστηριζόταν ελάχιστα, καθώς τέθηκε σε εφαρμογή η λογοκρισία. Απαγορευόταν η ακρόαση του. Αξιοσημείωτα γεγονότα που επηρέασαν το ρεμπέτικο αυτή την περίοδο είναι τα εξής:

1. Η πρώτη κυκλοφορία συγγράμματος του Ηλία Πετρόπουλου, το 1968, με τίτλο τα «ρεμπέτικα τραγούδια».
2. Λόγω του θανάτου πολλών συνθετών και τραγουδιστών του ρεμπέτικου τραγουδιού, συντελείται μια πρωτόγνωρη για τα ελληνικά δεδομένα διάδοση βιογραφικών αποσπασμάτων.

Έτσι, το 1972, κυκλοφορούν μια σειρά άρθρων του Κώστα Βούλγαρη στην εφημερίδα «Σημερινά», το 1973 η αυτοβιογραφία του Μάρκου Βαμβακάρη και το 1974 η βιογραφίες του Γιώργου Ροβερτάκη και Κώστα Ρούκουνα.

3. Επιπροσθέτως η πραγματοποίηση εκδηλώσεων ρεμπετολογικού περιεχομένου, στην Αθήνα, «μπουάτ» της Πλάκας ή σε «λαϊκά» κέντρα όπου οι ρεμπέτες ερμήνευαν τα τραγούδια τους. «Κέντρου Μελέτης και Έρευνας των Ρεμπέτικων Τραγουδιών», το 1974, το οποίο αργότερα, έχει τον τίτλο «Κέντρου Μελέτης των Ελληνικών Τραγουδιών».

- Στην μεταπολιτευτική περίοδο (1974 έως 1987 η πρώτη, 1987 έως το 2000 η δεύτερη) υπήρχαν εξίσου γεγονότα που λειτούργησαν στην επιρροή του ρεμπέτικου τραγουδιού. Το άνοιγμα των πρώτων «ρεμπετάδικων», στα τέλη της δεκαετίας του '80 και αρχές του '90, όπως ήταν τα μαγαζιά «Αργώ», «Κοκκινιώτισσα», «ο Οντάς της Κωνσταντίνας» και «Χίλια αστέρια».

Είχαν κάνει αισθητή την παρουσία τους, από την προηγούμενη περίοδο, κάποιοι νέοι ρεμπέτες. Σε αυτούς θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και τον Γιώργο Ζορμπά, τον Βαγγέλη Ιωαννίδη, τον Κώστα Λιούμπα, τον Χρήστο Μητρέντζη και τον Δημήτρη Μυστακίδη. Επίσης, αναδείχθηκαν νέες ερμηνεύτριες του ρεμπέτικου τραγουδιού όπως ήταν η Μαρία Κατινάρη, η Λωξάντρα, η Θεοδοσία Στίγκα και η Κατερίνα Τσιρίδου.

- Η κυκλοφορία του CD-ROM με τίτλο «Όλοι οι ρεμπέτες του ντουινιά». Μια περιπλάνηση στους δρόμους του ρεμπέτικου», όπου φαίνονται βιογραφίες συνθετών και παρουσιάζονται κάποια ιστορικά στοιχεία.
- Η κυκλοφορία της βιογραφίας του ρεμπέτη Μιχάλη Γενίτσαρη από τον Στάθη Gauntlett, με τίτλο «Μάγκας από μικράκι».
- Τα καλλιτεχνικά αναθήματα που έγιναν για τους ρεμπέτες και το ρεμπέτικο τραγούδι. Τέτοια ήταν η μουσική εκδήλωση που δόθηκε το 1994 στο δημοτικό θέατρο Αθηνών και στο στάδιο της ΑΕΚ, με τίτλο «Αμάν... Αμήν», σε σύνθεση του Σταύρου Ξαρχάκο, οι διασκευές των τραγουδιών του «ρεμπέτη» Γιώργου Μπάτη από τον καλλιτέχνη Ζώρζ Πιλαλί, σε ύφος blues, αλλά και σε συνεργασίες όπως αυτή του Στέλιου Βαμβάρη και τον κιθαρίστα Luisiana Red, με τίτλο «το Blues συναντά το ρεμπέτικο»

Το ρεμπέτικο τραγούδι συνεχίζει και σήμερα να συγκινεί και να ελκύει, τόσο αισθητικά, όσο και συναισθηματικά, όχι μόνο ανθρώπους από τη γενιά που πρόφτασε το ζωντανό άκουσμά του, αλλά και ανθρώπους από τις νεότερες γενιές που δεν έχουν άμεση την επαφή μαζί του, και μεγάλο κομμάτι της νεολαίας. Η τεχνολογία, με τη γραμμοφώνηση του και την παραγωγή δίσκων, φρόντισε να φτάσει αυθεντικό το ρεμπέτικο ως τις μέρες μας. Σημαντική είναι, επίσης, και η συμβολή διαφόρων ερασιτεχνικών μουσικών σχημάτων, που με μοναδικό εφόδιο το μεράκι της ερασιτεχνικής δημιουργίας, ξαναζωντανεύουν αυτό το είδος μουσικής και τραγουδιού.

Σύγχρονοι καλλιτέχνες που έχουν επηρεαστεί από το ρεμπέτικο και έχουν κάνει διασκευές

- Imam baildi
- Χειμερινοί κολυμβητές
- Θανάσης Παπακωνσταντίνου
- Σωκράτης Μάλαμας

- Μπάμπης Παπαδόπουλος

Πολλοί από αυτούς τραγούδησαν και λαϊκά και ρεμπέτικα τραγούδια διότι βρίσκονταν πάνω στην αλλαγή της μουσικής.

4. Το ρεμπέτικο τραγούδι και οι τέχνες

Ως μουσικό είδος το ρεμπέτικο δεν σταμάτησε ποτέ να επηρεάζει την καθημερινότητα μας ακόμα και αν δεν θεωρείται πια «σύγχρονο». Ακόμα και τώρα οργανώνονται πολλές ημερίδες, βραδιές με θέμα το ρεμπέτικο. Τέχνες όπως το θέατρο, η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος, η ζωγραφική και η φωτογραφία έχουν κάνει πολλές αναφορές στην «περίοδο» του ρεμπέτικου και έχουν εμπνευστεί από στίχους, μουσική και από τα συναισθήματα που μπορεί να προκαλέσει αυτό το μουσικό είδος.

- η ταινία ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ του Κώστα Φέρρη. (1983)
- η ταινία «Nuit sans lune», Luc Bongrand. (2001)
- Σεμινάρια για το ρεμπέτικο και το λαϊκό τραγούδι στην Σκύρο.
- διεθνές σεμινάριο «Ερευνώντας το ρεμπέτικο πού βρίσκεται και πού οδεύει» στην Ύδρα (2010)
- έκδοση του κόμικ το ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΚΟ ΒΟΤΑΝΙ του David Prudhomme, (2009)
- Τριήμερο φεστιβάλ τέχνης του δρόμου με θέμα το ρεμπέτικο: «βάφουμε την Αισχύλου», 2013

Επίλογος

«Το ρεμπέτικο διάρκεσε τόσο χρόνο όσο οι κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες το τροφοδότησαν. Αυτές οι συνθήκες αυτές ήρθαν σε ένα φυσιολογικό τέλος κάτω από τις ταχύτητες, τις αλλαγές και τα νέα κοινωνικά δρώμενα του 20^{ου} αι».*

Η εποχή του ρεμπέτικου φαίνεται να σταματάει κάπου στις αρχές της δεκαετίας του '50. Μετά από εκείνη την περίοδο λόγω διαφόρων κοινωνικοπολιτικών αλλαγών που διαμόρφωσαν την ζωή των Ελλήνων, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η ρεμπέτικη-λαϊκή μουσική σταδιακά σταμάτησε να εξελίσσεται. Στον χώρο της δισκογραφίας κάποιοι καλλιτέχνες συνέχισαν να ηχογραφούν κομμάτια είτε δικά τους είτε άλλα που είχαν γραφτεί παλαιότερα αλλά κανένα καινούριο κομμάτι δεν έκανε πια τόση αίσθηση στο κοινό. Από τα μέσα του '70 όμως το ρεμπέτικο συνέχισε να ακούγεται μέσα από παρέες φοιτητών σε κουτούκια. Στη συνέχεια, παλιά μουσικά κομμάτια που είχαν αφήσει ιστορία φτάνουν σε χέρια παραγωγών όπου κάνοντας παραλλαγές (remixes), αλλάζοντας δηλαδή τη μελωδία και τον ρυθμό προσπαθούν να επαναφέρουν το ρεμπέτικο στις ζωές μας. Φαίνεται ότι το ρεμπέτικο παραμένει και εξακολουθεί να μας φωτίζει εκφράζοντας με τον δικό του τρόπο τους πόνους, τις ελπίδες και τις ανησυχίες κυρίως των κοινωνικά ασθενέστερων ομάδων, αλλά και όλων των ελλήνων μιας και ακόμα απ' ότι φαίνεται μιλάει στην ψυχή μας.

*Από τον πρόλογο του Γιώργου Μακρή για τα πρακτικά του 3^{ου} σεμιναρίου για το ρεμπέτικο στη Σκύρο (2011)

Βιβλιογραφία

- Γεωργιάδης Ν. , Ρεμπέτικο και Πολιτική, Σύγχρονη εποχή, Αθήνα 2009,
- Κωσταντινίδου Μ., Κοινωνιολογική ιστορία του Ρεμπέτικου, Σέλας 1987
- Δαμιανάκος Σ, Κοινωνιολογία του Ρεμπέτικου, Πλέθρον, Αθήνα 2001
- Πρακτικά από το 3^ο σεμινάριο για το ρεμπέτικο, Σκύρος, 17-24 Ιουλίου 2011. Μουσείο Φαλτάιτς.

Ιστογραφία

- <http://www.rembetiko.gr/forums/archive/index.php>
- <http://rebetiko.gr/>
- http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A1%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%AD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B7_%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AE

